

Από τους Νεότουρκους στη «μεταπολίτευση» του Ερντογάν

Χρήστος Ιακώβου

Διευθυντής του Κυπριακού Κέντρου Μελετών (ΚΥΚΕΜ)

Τον περασμένο Ιούνιο, ο Ερντογάν κατήγαγε την τρίτη κατά σειρά εκλογική του νίκη, η οποία μάλιστα έλαβε διαστάσεις θριάμβου. Λίγο μετά, προχώρησε στην αντικατάσταση της ηγεσίας των ενόπλων δυνάμεων, χωρίς να εισπράξει την παραμικρή ένοπλη αντίδραση. Κυρίαρχος πλέον του εσωτερικού πολιτικού σκηνικού, ο Ερντογάν επιχειρεί το δεύτερο βήμα που είναι η αναθεώρηση του Συντάγματος, προκειμένου να ολοκληρώσει την τουρκική «μεταπολίτευση» ή καλύτερα να νομιμοποιήσει τις δομικές αλλαγές που πέτυχε σε πολιτικό επίπεδο.

Η προσπάθεια συνταγματικής αναθεώρησης φέρει στο επίκεντρο της δημόσιας συζήτησης στην Τουρκία δύο θέματα που διχάζουν το πολιτικό σκηνικό. Το πρώτο είναι το κεφαλαιώδες θέμα των σχέσεων θρησκείας – κράτους και το δεύτερο αφορά την πρόθεση του Τούρκου πρωθυπουργού να αλλάξει το πολίτευμα της Τουρκίας από κοινοβουλευτικό σε ημιπροεδρικό. Σε ό,τι αφορά μεν το πρώτο θέμα, το κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης, Λαϊκό Ρεπουβλικανικό Κόμμα, θεωρεί ότι είναι ο μόνος κληρονόμος του κεμαλισμού και κατηγορεί τους ισλαμιστές του Ερντογάν ότι υπονομεύουν τον παραδοσιακά κοσμικό χαρακτήρα του κράτους. Σε σχέση με το δεύτερο θέμα, οι αντίπαλοι του Ερντογάν τον κατηγορούν για απολυταρχικές τάσεις, αφού επιδιώκει να γίνει οιοσδήποτε «Σουλτάνος» παίρνοντας μέσω των συνταγματικών μεταρρυθμίσεων πάμπολλες εξουσίες.

Αμφότερα τα θέματα είναι άμεσα συνδεδεμένα με το μεγάλο ζήτημα του εκσυγχρονισμού. Τους τελευταίους δύο αιώνες, αφότου εισήλθε η δυτικοποίηση στην Οθωμανική αυτοκρατορία και έλαβε συγκεκριμένη μορφή με τις μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ (1839-1876), το ζήτημα του εκσυγχρονισμού έχει λάβει φιλοσοφικές διαστάσεις, όπως άλλωστε σε ολόκληρη τη Μέση Ανατολή, και εξελίχθηκε σε ένα από τα μείζονα θέματα της πολιτικής και ιδεολογικής ανάπτυξης της περιοχής.

Οι ιδιαίτερες ιστορικές συνθήκες που οδήγησαν στη δημιουργία του τουρκικού κράτους, το 1923, εδραίωσαν τον στρατό ως το μοναδικό προστάτη της ενότητας του κράτους και ταυτόχρονα τον επιτηρητή του «εκσυγχρονισμού» και «εκδημοκρατισμού» της χώρας. Έκτοτε τόσο ο «εκσυγχρονισμός» όσο και ο «εκδημοκρατισμός» παρέμειναν ταυτισμένα με την ηγεμονία του στρατού στο πολιτικό σύστημα της Τουρκίας. Εξ αιτίας αυτής της άκαμπτης αντίληψης το κράτος δικαίου περιορίστηκε και η πολιτική ανάπτυξη να παρέμεινε εξαιρετικά προβληματική. Η κεμαλική νομενκλατούρα, ουσιαστικά, οικοδόμησε ένα κράτος εν ονόματι της δυτικοποίησης ενώ ταυτόχρονα απέρριπτε τις μεγαλύτερες κατακτήσεις του δυτικού πολιτικού εκσυγχρονισμού που είναι το κράτος δικαίου και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η επίκληση αυτών των αρχών από πολίτες ή οργανωμένα σύνολα συνιστούσαν για το κεμαλικό υπερκράτος συνωμοτικές κινήσεις που σκοπό έχουν να υπονομεύσουν την ενότητα και τη συνοχή του τουρκικού έθνους. Με αυτό τον τρόπο ο τουρκικός εθνικισμός κατέστη το κατεξοχήν εμπόδιο για τον πολιτικό εκσυγχρονισμό της χώρας.

Ο Κεμαλικός εκσυγχρονισμός ξεκινά από την αρχή ότι ο πολίτης είναι ανώριμος και υπανάπτυκτος και αποστολή του Τουρκικού κράτους είναι να τον κατηχήσει στις αρχές του εκσυγχρονισμού και της δυτικοποίησης. Έτσι, ο πολίτης λαμβάνει το ρόλο του στρατευμένου στην ιερότητα του Κεμαλισμού όπου η πειθαρχία στην απόλυτη ισχύ του κράτους είναι κάτι περισσότερο από αναγκαία. Αντιθέτως, η νεότερη ευρωπαϊκή κοινωνία ακολούθησε διαφορετική ιστορική εμπειρία. Η σύγχρονη δυτική δημοκρατία οικοδομήθηκε από κάτω προς τα πάνω και στηρίχθηκε στην αρχή ότι ο πολίτης έχει εξέλθει της ανωριμότητας και της υπανάπτυξης και μπορεί να εκφράζεται ελεύθερα ως άτομο. Αυτή η ουσιαστική διαφορά μεταξύ της τουρκικής εκδοχής της δυτικοποίησης και του δυτικού πολιτισμού αποκρυσταλλώθηκε για δεκαετίες στην Τουρκία και εκφράζεται στην αντίθεση που υπάρχει μεταξύ του άκαμπτου τουρκικού εθνικισμού (τον οποίο υιοθετούν με παραλλαγή και οι ισλαμιστές) που εμποδίζει τον εκδημοκρατισμό της χώρας και των δημοκρατικών θεσμών που έχει αναπτύξει ο ευρωπαϊκός πολιτικός πολιτισμός. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η πολιτική της κουλτούρα και οι πολιτικοί της θεσμοί να παραμένουν αναχρονιστικοί και διεφθαρμένοι. Η πολιτική της τάξη για δεκαετίες ήταν παρωχημένη και εσωστρεφής. Ενώ, τα πολιτικά της κόμματα παραμένουν αμετακίνητα πελατειακά και φατριαστικά.

Με την ενδυνάμωση του πολιτικού Ισλάμ στα τέλη της δεκαετίας του 1980, διάφορες ομάδες ισλαμικής απόκλισης άρχισαν να χειραφετούνται από τον τουρκικό κρατικισμό. Ήταν η πρώτη φορά που η κοινωνία των πολιτών στην Τουρκία άρχισε να δημιουργεί διασυνδέσεις με ισλαμικές ομάδες. Η σχέση αυτή σταδιακά ενίσχυσε τους ισλαμιστές και τους οδήγησε να υιοθετήσουν δυτικές αρχές, όπως το κράτος δικαίου και τα ανθρώπινα δικαιώματα, ως καταφύγια προστασίας και αποδυνάμωσης του κεμαλικού κράτους. Το ερώτημα το οποίο απασχολεί σήμερα είναι κατά πόσο πρόκειται για ειλικρινή επίκληση των δυτικών αρχών από τον Τούρκο πρωθυπουργό ή απλώς πρόκειται για τέχνασμα τακτικής προκειμένου να αυξηθούν, τόσο οι εσωτερικές όσο και οι εξωτερικές, πιέσεις πάνω στο κεμαλικό κατεστημένο, προκειμένου να προχωρήσουν οι αναγκαίες πολιτικές μεταρρυθμίσεις. Το τεστ αλήθειας σε αυτό το κεφαλαϊώδους σημασίας ερώτημα είναι η μέχρι τώρα στάση του Ερντογάν στο Κουρδικό και ως εκ τούτου θεωρώ ότι πρόκειται περί τεχνάσματος τακτικής.

Σήμερα, η Τουρκία ευρίσκεται στο ίδιο σημείο που βρέθηκε η Οθωμανική αυτοκρατορία το 1908 με την επανάσταση των Νεότουρκων. Όπως και τότε, δυνάμεις του «εκσυγχρονισμού» (Νεότουρκοι) σήκωσαν τη σημαία του «εκδημοκρατισμού» προκαλώντας μία αλυσίδα αλλαγών που οδήγησαν στην ίδρυση του αυταρχικού Κεμαλικού κράτους, εν ονόματι της «δυτικοποίησης».